

Urszula Wasilewicz

GENEZA KANONU 1370 KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 R.

W kan. 1370 KPK/ 83 prawodawca stanowi: „§ 1. Kto stosuje przymus fizyczny wobec Biskupa Rzymskiego, podlega ekskomunice, wiążącej mocą samego prawa, zarezerwowanej Stolicy Apostolskiej; jeśli jest duchownym, można dodać stosownie do ciężkości przestępstwa także inną karę, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego. § 2. Kto czyni to względem posiadającego sakrę biskupią, podlega interdiktowi wiążącemu mocą samego prawa, a jeśli jest duchownym, również suspensie wiążącej mocą samego prawa. § 3. Kto stosuje przymus fizyczny wobec duchownego lub zakonnika, z pogardy dla wiary, Kościoła, władzy lub posługi kościelnej, powinien być ukarany sprawiedliwą karą”. Kanon ten w szczególny sposób chroni osoby duchowne jako reprezentantów Chrystusa (kan. 212 KPK/83). Przestępstwo czynnej zniewagi duchownych było karane w Kościele już od samego początku istnienia i nie jest nowo wprowadzonym przepisem wpływającym z aktualnej potrzeby specjalnej ochrony karnej duchownych i zakonników. Osoby, które swoje życie poświęciły Bogu, były w szczególny sposób chronione przed zniewagami, co podkreślało ich status społeczny. Korzenie tej normy można znaleźć już w Piśmie Świętym, gdzie w słowach: „Nie dotykajcie moich pomazańców i prorokom moim nie czyńcie krzywdy!” (1 Krn 16,22; Ps 104, 15) – zawierał się zakaz uciśnienia Izraelitów jak narodu wybranego.

Rozwój tego kanonu najlepiej zaobserwować można dzięki analizie norm obowiązujących w poszczególnych zbiorach i kodeksach, a które sankcjonowały przestępstwo przymusu fizycznego względem osób du-

chownych. Za materiał źródłowy posłużył *Dekret* Gracjana, konstytucja papieża Piusa IX *Apostolicae Sedis* z 12 października 1869, Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r., schemat z 1977 r. do nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego oraz Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 r. Nie jest to w pełni wyczerpujący wybór źródeł, ale pozwala ukazać w zarysie historyczny rozwój omawianej normy karnej.

1. OKRES PRZEDKODYFIKACYJNY – *DEKRET* GRACJANA

Jednymi z pierwszych przepisów regulujących kwestię przestępstwa przemocy fizycznej względem osób duchownych były postanowienia zjazdu w Tryburze (1078) oraz Soboru Laterańskiego II (1139). Treści tych obrad zostały uwzględnione przez Gracjana w *Dekrecie* w 1140 r., jako rezultat jego pracy nad zebraniem, rozpowszechnieniem oraz ujednoliceniem kościelnych przepisów prawnych.

W kanonie 21 (C. 17, q. 4, c. 29) *Dekretu* Gracjana znajduje się przepis, by ekskomunikować tego możnego, który obrabował duchownego, biedaka lub zakonnika. W innych kanonach została ustalona wysokość kary pieniężnej za zabicie duchownych poszczególnych stopni¹. Kanon 22 tego *Dekretu*, powstały na synodzie w Tryburze²,

¹ [C. 17 q. 4 c. 27.] Zob. K. B u r c z a k, *Sacrilegium w Dekrecie Gracjana*, Lublin 2010, s. 224.

² Autorem kanonu jest najprawdopodobniej papież Grzegorz VII. W październiku 1076 r. odbył się zjazd w Tryburze, zwołany przez niemieckich książąt i biskupów niezadowolonych z polityki króla Henryka IV w okresie sporu o inwestyturę z papieżem Grzegorzem VII. Zaproszono tam również pełnomocników papieża, by załagodzić zaistniałe spory ze Stolicą Apostolską. Kilka miesięcy wcześniej papież nałożył na króla i opozycyjnych biskupów ekskomunikę, która skutkowała tym, że król przez cały okres trwania klątwy był niezdolny do pełnienia urzędu publicznego. Na zjeździe w Tryburze książęta niemieccy ustalili, że jeżeli w ciągu roku Henryk IV nie uzyska zwolnienia z kary, przestanie być przez nich uznawany za władcę. W styczniu 1077 r. w Canossie król wyprosił zdjęcie kary. Niestety, nie doprowadziło to do zakończenia konfliktu między papieżem i cesarzem. W tym samym roku na sejmie augsburskim książęta niemieccy wybrali nowego króla Rudolfa – który przyrzekł papieżowi posłuszeństwo oraz kanoniczny wybór biskupów i opatów. W trakcie wojny domowej między zwolennikami Henryka IV i Rudolfa, papież poparł tego ostatniego. Henryk IV na synodzie antygregoriańskim w Brixen w 1080 r. deponował Grzegorza VII i powołał nowego papieża – Klemensa III (anty-

dotyczy zakazu podniesienia ręki na pomazańca Pańskiego, biskupa i prezbitera, jak również sytuacji niszczenia, napadania lub podpalenia kościoła. Atak na osoby poświęcone Bogu był kwalifikowany jako wielkie przestępstwo – *sacrilegium* (świętokradztwo), zaś niszczenie, podpalenie kościoła stanowiło najcięższe świętokradztwo³. Jego popełnienie skutkowało proskrypcją dóbr sprawcy czynu oraz zamknięciem go w klasztorze „przez wszystkie dni swojego życia”, aby pokutował. Proskrypcja była karą stosowaną wobec przeciwników politycznych, polegającą na wywieszaniu listy nazwisk osób wyjętych spod prawa, proskrybowanych, których majątek podlegał konfiskacie, a za ich zabójstwo były ogłaszane nagrody⁴.

Innym, bardzo ważnym przepisem w *Dekrecie* Gracjana dotyczącym przestępstwa przymusu fizycznego jest kanon 29 (C. 17, q. 4, c. 29). Znajduje się w nim norma zaczerpnięta z kanonu 15⁵, ustanowionego podczas Soboru Laterańskiego II w 1139 r.⁶ W tym okresie duchowni często byli narażeni na zniewagi, dlatego Kościół rozpoczął je surowo

papieża), który koronował go na cesarza. Papież w odpowiedzi ponownie ekskomunikował Henryka IV. J. S w a s t e k, *Grzegorz VII*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. VI, Lublin 1993, kol. 336-337; M. B a n a s z a k, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. II, Warszawa 1987, s. 119-121.

³ B u r c z a k, *Sacrilegium*, s. 225-226.

⁴ W. K o p a l i Ń s k i, *Słownik wyrazów obcych i obcojęzycznych*, Warszawa 1988, s. 417.

⁵ Gratianus Concordia Discordantium Canonum (Decretum), C. 17 q. 4 c. 29: „Si quis suadente diabolo huius sacrilegii iucium incurrerit, quod in clericum uel monachum uiolentas manus iniecerit, anathematis uinculo subiaceat, et nullus episcoporum illum presumat absoluere, nisi mortis urgente peiculo, donec apostolico conspectui presentetur, et eius mandatum suscipiat. III. Pars. Gratian. Qui autem de ecclesia ui aliquem exemerit, uel in ipsa ecclesia, uel loco, uel culti, sacerdotibus, et ministris aliquid iniuriae inportauerit, ad instar publici criminis et lesae maiestatis accusabitur, et conuictus, siue confessus, capitali sententia a rectoribus prouinciae ferietur”.

⁶ Sobór zwołał papież Innocenty II, by usunąć skutki schizmy wywołanej przez antypapieża Anakleta II i jego następcę Wiktora IV. Na soborze wydano 30 kanonów przeciw inwestyturze, symonii, zaostrozono dyscyplinę kościelną i zakonną, uchwalono środki zabezpieczające przed schizmą i herezją, oraz środki umacniające pokój Boży i zwalczające turnieje: ciężko rannemu nie należało odmówić spowiedzi, lecz zakazano po śmierci urządzić mu pogrzeb kościelny. Uznano za nieważne synody Anakleta II oraz wydane przez niego akty prawne i zarządzenia, nominacje, ordynacje i konsekracje jego zwolenników. B a n a s z a k, *Historia Kościoła Katolickiego*, t. II, s. 145.

karać, chroniąc w ten sposób zarówno duchownych, jak i wiernych świeckich. Kanon ten był jednym z immunitetów personalnych dla duchownych i określano go jako przywilej kanonu⁷.

Według dyspozycji kanonu 29 ten, kto *suadente diabolo* zastosował przemoc fizyczną względem duchownego lub mnicha, podlegał więzom anatemy, jako karze *latae sententiae* i nie mógł zostać z niej zwolniony przez biskupa, poza wypadkiem niebezpieczeństwa śmierci. By móc ją zdjąć, musiał udać się do papieża. W dalszej części kanonu Gracjan przedstawił także sytuację, gdy ktoś siłą usuwał kogoś z kościoła albo wyrządzał krzywdę samemu kościołowi, kultowi, kapłanom lub nawet sługom. W takiej sytuacji sprawca zostawał oskarżony za publiczne przestępstwo, obrazę majestatu i powinien zostać skazany na śmierć⁸ lub na wygnanie. Gracjan przytoczył konstytucję cesarską, która w ten sposób karała świętokradztwo⁹. Jednakże kara śmierci stosowana była tylko wtedy, gdy jednocześnie zostały spełnione cztery warunki, a mianowicie: czynu dokonano w kościele, w czasie, gdy kapłan sprawował sakramenty i wobec niego została zastosowana przemoc, a przez to zachowanie zakłócono wypełnianie służby Bożej¹⁰.

W kanonie 37 *Dekretu* Gracjana (C. 17, q. 4, c. 37) znajdował się katalog kar dla tych, którzy znieważyli ciała kobiet poświęconych Bogu. Określono ich „synami zatracenia” oraz „świętokradcami”. Kobieta poprzez złożoną obietnicę życia w czystości oraz słowa biskupa stawała się poświęcona Bogu i dlatego znieważenie jej stanowiło świętokradztwo.

⁷ J.M. K i l u m b y M a y i m b y - K i l, *L'excommunication et communion avec l'Eglise Catholique*, Romae 2001, s. 129.

⁸ Nigdy w Kościele katolickim nie obowiązywała kara śmierci, ale w specjalnych okolicznościach mogło być zastosowane prawo świeckie (cesarskie), które przewidywało w swoim systemie karnym instytucję kary śmierci. A. V e t u l a n i, *Corpus Iuris Canonici*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. IV, Lublin 1995, kol. 597-600.

⁹ Tekst tej konstytucji przywołuje Gracjan w innym miejscu w Dekrecie. C. 2 q. 1 c. 7: „Tekst tej konstytucji cesarskiej został włączony do listu papieża Grzegorza Wielkiego (590-604) skierowanego do Jana Obrońcy, którego papież wysłał do Hiszpanii w celu wyjaśnienia spraw pewnego duchownego w diecezji Malaga, Janaurego biskupa Malagi i biskupa Stefana” (B u r c z a k, *Sacrilegium*, s. 229).

¹⁰ Tamże, s. 232.

2. W PRZEPISACH KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1917 R.

Do czasu ogłoszenia KPK z 1917 r., to właśnie *Corpus Iuris Canonici* z 1582 r., którego częścią składową jest *Dekret* Gracjana, stanowił jedną z głównych podstaw kościelnej działalności administracyjnej, sądowniczej oraz nauki prawa kanonicznego¹¹. W tym czasie mówiono w Kościele o potrzebie przeprowadzenia kodyfikacji prawa kanonicznego. Wiele przepisów było przestarzałych lub mało pożytecznych. W 1864 r. papież Pius IX ujawnił zamiar zwołania soboru powszechnego. Wielu biskupów zgłosiło swoje postulaty odnośnie do przedmiotu obrad, wskazując w nich m.in. o potrzebie reformy i kodyfikacji prawa kanonicznego. Po Soborze Watykańskim I, mimo że nie udało się przeprowadzić reformy prawa kanonicznego, Stolica Apostolska wydała kilka dokumentów, by zreformować niektóre działy prawa kanonicznego¹².

Jednym z takich dokumentów była konstytucja papieża Piusa IX *Apostolicae Sedis* z 12 października 1869 r., która zredukowała kary *latae sententiae*. Wymienione zostały tam m.in. przestępstwa, za których popełnienie grozi kara ekskomuniki zarezerwowana w sposób szczególny Stolicy Apostolskiej¹³. Na mocy tej konstytucji karze ekskomuniki *speciali modo* zarezerwowanej Stolicy Apostolskiej podlegali ci, którzy zabili, okaleczyli, brali do niewoli, uwięzili, przetrzymywali lub wrogo prześladowali – kardynałów, patriarchów, arcybiskupów, biskupów, legatów lub nuncjuszy ze swoich diecezji, terytoriów, ziem. Karani powinni być także ci, którzy zlecali lub ich zachęcali, jak i ci, którzy udzielali im pomocy, rady. Przepis ten w sposób bardzo szczegółowy podawał podmiot przestępstwa – nie ograniczając się tylko do

¹¹ V e t u l a n i, *Corpus Iuris Canonici*, kol. 597-600.

¹² T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I: *Zagadnienia wstępne i normy ogólne*, Olsztyn 2002, s. 98-99.

¹³ *Codicis iuris canonica fontes*, ed. P. Gaspari, vol. III, Romae 1923, nr 552: „Itaque excommunicationi latae sententiae speciali modo Romano Pontifici reservatae subiacere declaramus: Omnes interficientes, mutilantes, percutientes, capientes, carcerantes, detinentes, vel hostiliter insequentes S. R. E. Cardinales, Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, Sedisque Apostolicae Legatos, vel Nuncios, aut eos a suis Dioecesibus, Territoriis, Terris, seu Dominiis eiicientes, nec non ea mandantes, vel rata habentes, seu praestantes in eis auxilium, consilium vel favorem”.

samego, faktycznego sprawcy czynu. Precyzował sam czyn, jego formę oraz wyszczególniony katalog osób podlegających ochronie.

Kolejny etap prac nad kodyfikacją rozpoczął się w 1904 r., kiedy to papież Pius X wydał *motu proprio Arduum sane munus*, powołując specjalną komisję, której zadaniem była kodyfikacja prawa kościelnego. W 1917 r., po ośmiu latach prac konsultorów, papież Benedykt XV promulgował Kodeks Prawa Kanonicznego konstytucją *Providentissima Mater Ecclesia*. Przestępstwo przymusu fizycznego wobec duchownych i zakonników regulował w kan. 2343 i było ono określane naruszeniem przywileju kanonu¹⁴.

Prawodawca w paragrafie pierwszym uregulował sytuację zniewagi papieża. Osoba, która go zaatakowała, popadała tym samym w ekskomunikę zastrzeżoną Stolicy Apostolskiej w najspecialniejszy sposób, *specialissimo modo*, oraz z mocy samego prawa była nietolerowana i zaciągała infamię prawną, a jeżeli dokonał tego duchowny, zostawał degradowany. W kolejnym paragrafie określono prawne konsekwencje dla tej osoby, która dopuściła się przemocy fizycznej względem patriarchy, arcybiskupa i biskupa. Popadała w ekskomunikę *latae sententiae* zastrzeżoną *speciali modo* Stolicy Apostolskiej. Ostatni paragraf dotyczył tych, którzy czynili to względem duchownych oraz zakonników obojga płci, wtedy zaciągali oni ekskomunikę zastrzeżoną ordynariuszowi¹⁵. Sprawca musiał działać w złej intencji, czyli *suadente diabolo*. Kary te nie ustawały nawet w sytuacji, gdyby znieważony duchowny przebaczył, ponieważ nie można było zrzec się przywileju stanu.

¹⁴ KPK/17, kan. 2343: „§ 1. Qui violentas manus in personam Romani Pontificis iniecerit: 1. Excommunicationem contrahit latae sententiae Sedi Apostolicae specialissimo modo reservatam; et est ipso facto vitandus; 2. Est ipso iure infamis; 3. Clericus est degradandus. § 2. Qui in personam S. R. E. Cardinalis vel Legati Romani Pontificis: 1. In excommunicationem incurrit latae sententiae Sedi Apostolicae speciali modo reservatam; 2. Est ipso iure infamis; 3. Privetur beneficiis, officiis, dignitatibus, pensionibus et quolibet munere, si quod in Ecclesia habeat. § 3. Qui in personam Patriarchae, Archiepiscopi, Episcopi etiam titularis tantum, incurrit in excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicae speciali modo reservatam. § 4. Qui in personam aliorum clericorum vel utriusque sexus religiosorum, subiacet ipso facto excommunicationi Ordinario proprio reservatae, qui praeterea aliis poenis, si res ferat, pro suo prudenti arbitrio eum puniat”.

¹⁵ W. W ó j c i k, J. K r u k o w s k i, F. L e m p a, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. IV, Lublin 1987, s. 235.

3. W PRACACH PAPIESKIEJ KOMISJI DS. REWIZJI KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO

W 1959 r. papież Jan XXIII ogłosił plan zwołania soboru powszechnego, synodu rzymskiego oraz odnowy Kodeksu Prawa Kanonicznego. W 1963 r. powstała Papieska Komisja ds. Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego, która na pierwszej sesji plenarnej ustaliła, że zasadnicze prace nad nowym kodeksem rozpoczną się po zakończeniu obrad Soboru. Po śmierci papieża Jana XXIII jego następcą, Paweł VI, nie zrezygnował z rozpoczętych prac. W 1966 r. powstało 14 zespołów konsultorów, które zajmowały się poszczególnymi działami prawa kanonicznego (prawem karnym zajmowała się 13 komisja – *De iure poenali*).

W 1977 r. Komisja zajmująca się rewizją kanonicznego prawa karnego opublikowała schemat części dotyczącej kar za poszczególne przestępstwa, w tym kar za przestępstwa przeciwko władzy i wolności kościelnej¹⁶.

Przestępstwo przymusu fizycznego zostało uregulowane w kan. 51 schematu. Ten, kto użył siły fizycznej wobec papieża, zaciąga ekskomunikę *latae sententiae* zastrzeżoną Stolicy Apostolskiej, a jeśli byłby duchownym, mógł zostać usunięty ze stanu duchownego. W przypadku, gdyby zaatakowano biskupa, przestępca zaciąga interdykt *latae sententiae*, a jeśli byłby duchownym – również suspensę. W przypadku ataku na innego duchownego lub zakonnika, sprawca przestępstwa musiałby uczynić je z pogardy dla wiary, Kościoła, kościelnej władzy lub zadania, dopiero w takim przypadku może zostać ukarany sprawiedliwą karą. W schemacie dokonano zastrzeżenia odnośnie do tego, że spowodowanie śmierci nawet bez użycia siły zewnętrznej, fizycznej mieści się w dyspozycji tego kanonu.

W trakcie prac nad schematem niektórzy konsultorzy zastanawiali się, czy kary mają być takie same odnośnie do tych, którzy stosują siłę

¹⁶ „Communicationes” 9 (1977), kan. 51: „§ 1. Qui vim physicam in Romanum Pontificem adhibet, in excommunicationem latae sententiae Sedi Apostolicae reservatam incurrit, cui, si clericus sit, alia poena, non exclusa dimissione e statu clericali, pro delicti gravitate addi potest. § 2. Qui id agit in alium episcopali characterem pollentem, in interdictum latae sententiae, et, si sit clericus, etiam in suspensionem latae sententiae incurrit. § 3. Qui vim physicam in alium clericum vel religiosum adhibet in fidei vel Ecclesiae vel ecclesiasticae potestatis vel ministerii contemptum, iusta poena puniri potest. § 4. Occisio, etiam sine vera vi physica, huius canonis normis semper comprehenditur”.

fizyczną wobec papieża, jak i wobec tych, którzy działają przeciwko innym duchownym posiadającym sakrę biskupią. Konsultorzy jedno-myślnie opowiedzieli się za specjalnym zaostrzeniem kary. Chciano w ten sposób podkreślić, jak wielkim złem jest zwrócenie się przeciwko papieżowi, używając wobec niego siły fizycznej. W przypadku kary za fizyczną zniewagę względem duchownych nieposiadających sakry biskupiej oraz zakonników, jeden z konsultorów zaproponował, aby kara za to przestępstwo była obowiązkowa. Inni konsultorzy zaakceptowali jego propozycję i dlatego w treści kanonu powinno zostać zamieszczone wyrażenie *puniatur* – „ukarać” zamiast rozważanego wcześniej *puniri potest* – „można ukarać”¹⁷.

W schemacie został zaproponowany paragraf, na mocy którego jakiegokolwiek działanie doprowadzające do śmierci osób wymienionych w tym kanonie, nawet bez użycia siły fizycznej, miało być karane według dyspozycji tego kanonu. W czasie prac jeden z konsultorów uważał, że można usunąć ten paragraf, biorąc pod uwagę kan. 70 tego schematu, gdzie została ustalona kara za zabójstwo, nawet w sytuacji, jeżeli zostanie ono dokonane wobec osób duchownych wymienionych w kan. 51. Jednak relator był zdania, że tego paragrafu 4 nie należy usuwać z kan. 51, ponieważ będzie można karać tylko wtedy, gdy wobec osób duchownych zabójstwo zostanie dokonane jedynie przy użyciu siły fizycznej. Zaproponowano więc, aby zmienić brzmienie kan. 70, wprowadzając tam słowa: „ten, kto popełnia morderstwo [...] powinien być ukarany, jeżeli jednak dokonuje zabójstwa jednej z tych osób, o których w kan. 51, należy go ukarać według kanonu 51”. Ta propozycja została przez wszystkich zaakceptowana¹⁸.

¹⁷ „Communicationes” 9(1977), Quoad § 1. „Aliqui petierunt ut poena pro casu vis physicae in Romanum Pontificem eadem sit ac poena statuta contra eos qui agunt contra alios episcopali caractere pollentes. Consultores unanimiter respondent specialem gravitatem poene postulari a bono publico Ecclesiae quod in grave discrimen versaretur si quis vim physicam in Romanum Pontificem adhiberet; ius enim poenale tendit ad bonum publicum tuendum”; [...] „Quoad § 3. Aliquis Consultor proponit ut poena pro hoc delicto sit obligatoria. Aliis Consultoribus propositio placet et ideo in canone dici debet «puniatur» loco «puniri potest»”.

¹⁸ „Communicationes” 9(1977), Quoad § 4. „Unus Consultor censet hanc § supprimi posse, attento canone 70 schematis, ubi statuuntur quaedam poenae contra homicidium patrans, „ praeter poenas can. 51 statutas, si in personas ibi recensitas delictum patrat”. Relator respondet quod si servetur can. 70 prout est, non potest supprimi § 4 can 51, secus posset quis concludere homicidium contra personas recensitas in can. 51 punitum iri tantum si patretur per vim physicam. Rela-

W trakcie dalszych prac Papieskiej Komisji ds. Rewizji Kodeksu na sesji plenarnej w 1981 r. przyjęto 74 poprawki do projektu Kodeksu. Papież Jan Paweł II podpisał Konstytucję apostolską *Sacrae disciplinae leges* 25 stycznia 1983 r., promulgując tym samym nowy Kodeks Prawa Kanonicznego.

4. W PRZEPISACH KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 R.

Wraz z wejściem w życie nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego obowiązywać zaczęła norma zawarta w kan. 1370, która nakłada sankcje karne na tych, którzy dopuszczają się przestępstwa przymusu fizycznego względem osób duchownych i zakonników. Jest to pierwszy kanon w tytule drugim Księgi VI, gdzie wymienione zostały przestępstwa przeciwko władzy kościelnej i wolności Kościoła. Prawodawca stanowi, że kto stosuje przymus fizyczny wobec papieża, podlega ekskomunice, wiążącej mocą samego prawa, zarezerwowanej Stolicy Apostolskiej, a jeśli jest duchownym, można dodać także inną karę (nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego). Za przestępstwo dokonane wobec osoby posiadającej sakrę biskupią, KPK przewiduje interdykt wiążący mocą samego prawa, a w przypadku, gdy sprawca jest duchownym, również suspensę wiążącą mocą samego prawa. Zastosowanie przymusu fizycznego wobec duchownego lub zakonnika, aby było ukarane sprawiedliwą karą, musi zostać dokonane z pogardy dla wiary, Kościoła, władzy lub posługi kościelnej¹⁹.

Ustanawiając taki przepis, prawodawca chciał zabezpieczyć swobodę działania władzy kościelnej i umocnić obowiązek posłuszeństwa względem tych, którzy sprawują w Kościele świętą władzę. Kodeks

tori potius placet supprimere § 4, at in can. 70 haec mutatio induci debet «Qui homicidium patrat privationibus [...] puniatur; homicidium autem in personas de quibus in can. 51 poenis ibi statutis punitur». Haec propositio Relatoris omnibus placet”.

¹⁹ Zob. KPK/83, kan. 1370: „§ 1. Qui vim physicam in Romanum Pontificem adhibet, in excommunicationelatae sententiae Sedi Apostolicae reservatam incurrit, cui, si clericus sit, aliapoena, non exclusa dimissione e statu clericali, pro delicti gravitate addi potest. § 2. Qui id agit in eum qui episcopali caractere pollet, in interdictum latae sententiaeet, si sit clericus, etiam in suspensionem latae sententiae incurrit. § 3. Qui vim physicam in clericum vel religiosum adhibet in fidei vel Ecclesiae veleclesiasticae potestatis vel ministerii contemptum, iusta poena puniatur”.

Prawa Kanonicznego z 1917 r. przestępstwa przeciwko duchownym określał „naruszeniem przywileju kanonu” i traktował jako świętokradztwo personalne²⁰. Obecnie obowiązujący kodeks odwołuje się do szacunku wobec osób duchownych z racji sprawowanej przez nich funkcji, nie przez wzgląd na przywilej kanonu (kan. 212).

To właśnie przyjęte święcenia i sprawowany urząd wyróżnia osoby duchowne i zakonników spośród wszystkich wiernych ochrzczonych, uczestniczących w powszechnym kapłaństwie²¹. Dlatego też jakakolwiek czynna zniewaga jest surowiej karana w przypadku zastosowania jej wobec duchownych niż pozostałych osób, gdzie kara za zabójstwo, pozbawienie wolności lub uszkodzenie ciała ma zostać wymierzona proporcjonalnie do ciężkości popełnionego przestępstwa według katalogu kar w kan. 1336²².

4.1. Czynna zniewaga papieża

Przemoc fizyczna użyta w stosunku do papieża jest bardzo surowo karana, ponieważ godzi w podmiot najwyższej władzy w Kościele. Kara przewidziana za to przestępstwo jest adekwatna do statusu osoby papieża jako następcy św. Piotra Apostoła, to najwyższa przewidziana sankcja w kanonicznym prawie karnym – ekskomunika *latae sententiae* zastrzeżona Stolicy Apostolskiej. Jest to jedna z sześciu rezerwacji odpuszczenia kary przez Stolicę Apostolską, którą wprowadził prawodawca. Jeżeli sprawcą przestępstwa jest osoba duchowna, może zostać ukarana dodatkowymi karami, nie wyłączając wydalenia ze stanu duchownego²³.

Gdyby przestępstwo przymusu fizycznego względem papieża popełnił zakonnik, to oprócz kar przewidzianych w kan. 1370, zostałyby także karnie wydalone z instytutu zakonnego²⁴. Według kan. 695 § 1 w sy-

²⁰ Zob. KPK/17, kan. 119: „Omnes fideles debent clericis, pro diversis eorum gradibus et muneribus, reverentiam seque sacrilegii delicto commaculant, si quando clericis realem iniuriam intulerint”.

²¹ Zob. KPK/83, kan. 208 proklamuje dwie zasady relacji między ochrzczonymi w Kościele. Jest to równość wszystkich wiernych oraz poszanowanie różnic między nimi ze względu na pozycję i pełnione zadania.

²² Zob. KPK/83, kan. 1397.

²³ Zob. KPK/83, kan. 1370 § 1.

²⁴ Podobnie będzie przebiegać procedura w instytutach świeckich i stowarzyszeniach życia apostołskiego.

tuacji, gdy członek instytutu zakonnego popełnia zabójstwo, porywa, okalecza lub rani, przełożeni muszą usunąć profesa nawet po ślubach wieczystych. Prawodawca odwołuje się do normy zawartej w kan. 1397, która jednak odsyła do kan. 1370 w przypadku, gdyby przestępstwa dokonano względem osób duchownych.

Przymus fizyczny dokonany na osobie papieża jest najpoważniejszym przewinieniem i obrazą władzy, autorytetu w Kościele. Sobór Watykański II naucza: „Biskup Rzymski, jako następca Piotra, jest trwałym i widzialnym źródłem i fundamentem jedności zarówno biskupów, jak rzeszy wiernych”²⁵. Jakikolwiek więc naruszenie czy podważenie autorytetu jest w Kościele surowo karane. Dlatego wśród tych sześciu rezerwacji zwolnienia z kar Stolicy Apostolskiej, aż trzy dotyczą sytuacji, gdzie naruszony zostaje autorytet papieża²⁶. Zamach na Biskupa Rzymu nie jest tylko wyrządzeniem mu prywatnej szkody, ale również zniewagą uczuć religijnych wiernych, jak i ograniczeniem wolności samego Kościoła²⁷. Zdaniem kanonisty F. Aznara, do zaistnienia tego przestępstwa w odniesieniu do najwyższej władzy w Kościele nie jest konieczne, by zostało ono dokonane, zrealizowane, wystarcza samo usiłowanie²⁸. Nie ma znaczenia motyw, dla którego sprawca świadomie chce ograniczyć wolność papieża.

4.2. Czynna zniewaga biskupa

W przypadku popełnienia przestępstwa czynnej zniewagi biskupa, prawodawca ustalił karę interdaktu wiążącego mocą samego prawa

²⁵ Zob. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium*, nr 23, w: Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Tekst polski, Poznań 1986.

²⁶ Udzielenie i przyjęcie sakry biskupiej bez papieskiego zezwolenia, usiłowanie udzielenia święceń kobiecie oraz użycie siły wobec biskupa rzymskiego. Ponadto cenzurą karane jest także odwoływanie się od decyzji Biskupa Rzymu do soboru powszechnego lub Kolegium Kardynałów. Kongregacja Nauki Wiary, *Dekret ogólny w sprawie przestępstwa, jakim jest usiłowanie udzielenia kobiecie święceń kapłańskich*, „L'Osservatore Romano” 2008, nr 125; zob. KPK/83, kan. 1372.

²⁷ LG 23: „Biskup Rzymski, jako następca Piotra, jest trwałym i widzialnym źródłem i fundamentem jedności zarówno biskupów, jak rzeszy wiernych”. Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Tekst polski, Poznań 1986; zob. P. G a j d a, *Sanckje w Kościele w świetle Kodeksu Prawa Kanonicznego Jana Pawła II oraz późniejszych zmian i uzupełnień*, Tarnów 2008, s. 84-85.

²⁸ F. A z n a r, *Code de droit canonique bilingue et annoté*, Paris 1989, s. 766.

(*latae sententiae*), a gdyby sprawcą była osoba duchowna, zaciąga także karę suspensy *latae sententiae*. Surowsze karanie duchownych wynika z dyspozycji kan. 1326 § 1 n. 2, według której sędzia może zaostrzyć karę wobec tego, kto posiada jakąś godność bądź nadużywa władzy lub urzędu dla popełnienia przestępstwa. Jak również, jako odpowiedź na niezachowanie obowiązku zawartego w kan. 273, gdzie prawodawca zobowiązał duchownych do okazywania szacunku i posłuszeństwa papieżowi i własnemu ordynariuszowi²⁹.

Biskupi jako następcy Apostołów cieszą się wysoką godnością, a pozostając we wspólnocie z papieżem, wszyscy biskupi tworzą Kolegium Biskupów, posiadające pełną i najwyższą władzę w Kościele (kan. 357 § 1)³⁰. To właśnie pozycja w Kościele jest racją szczególnej ich ochrony, a nie status personalny. Warto zauważyć, że kan. 1382 oprócz władzy papieskiej w kontekście bezprawnego udzielania sakry biskupiej chroni także sam urząd biskupi. Tak samo, jeśli chodzi o przestępstwo usiłowania udzielenia tych święceń kobiecie³¹. W kan. 375 § 2 prawodawca jasno stanowi, że władza uświęcania, nauczania i rządzenia, którą otrzymują przez święcenia, może być przez nich sprawowana tylko „w hierarchicznej wspólnocie z Głową Kolegium i jego członkami”. Poprzez znieważenie osoby, której władza pochodzi od samego Chrystusa, znieważone są uczucia religijne oraz zostaje ograniczona wolność Kościoła. Działający świadomie chce ograniczyć wolność biskupa. Także w tym przypadku nie ma znaczenia jego motywacja, ponieważ przez sam akt sprawcy domniemywa się pogardę i nienawiść do wiary i Kościoła.

4.3. Czynna zniewaga innego duchownego i zakonnika

Trzecią grupą osób chronionych w kan. 1370 KPK/83 są inne osoby duchowne (prezbiterzy i diakoni) oraz zakonnicy. W przypadku przestępstwa czynnej zniewagi duchownego lub zakonnika, istotnym ele-

²⁹ J a n P a w e ł II, Posynodalna adhortacja apostolska *Pastores dabo vobis*, Rzym 1992, nr 17, 23.

³⁰ *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II/1: *Lud Boży*, cz. 1, *Wierni chrześcijanie*, cz. 2, *Ustrój hierarchiczny Kościoła*, red. J. Krukowski, Poznań 2005, s. 168.

³¹ Kongregacja Nauki Wiary, *Dekret ogólny w sprawie przestępstwa, jakim jest usiłowanie udzielenia kobiecie święceń kapłańskich*, „L'Osservatore Romano” 2008, nr 125.

mentem jest motyw samego przestępstwa. Sprawca musi działać z zamiarem specjalnym, chcąc w ten sposób wyrazić swoją nienawiść do Kościoła, wiary, władzy lub posługi. Gdy w działaniu sprawcy brak jest takiego motywu, kara zostanie wymierzona według dyspozycji kan. 1397. Prawodawca za przestępstwo przymusu fizycznego wobec duchownego i zakonnika przewiduje sankcję karną obligatoryjną, nieokreśloną. To sędzia ma zdecydować, jakiego rodzaju karę ma ponieść sprawca.

Prawodawca w kan. 207 dokonał podziału wiernych ze względu na „stany życia” w Kościele: na świeckich, duchownych i tych, którzy poświęcają się Bogu przez profesję rad ewangelicznych, śluby lub inne święte więzy. Do stanu duchownego należą ci wierni, którzy przyjęli święcenia diakonatu (kan. 266): diakoni, prezbiterzy i biskupi. Świeccy to pozostali ochrzczeni, którzy nie przyjęli święceń. Do stanu życia konsekrowanego należą zarówno wierni świeccy, jak i ci, którzy przyjęli święcenia, ale przez dodatkowe złożenie profesji zakonnej, ślub lub inne święte więzy poświęcają się Bogu i wspomagają w ten sposób Kościół.

W odniesieniu do zakonników, KPK/17 wyraźnie zaznaczał, że w sytuacji przymusu fizycznego wobec zakonników należy rozumieć *utriusque sexus religiosorum* – zakonników obojga płci. Obecnie w Kodeksie użyto zwrotu *vel religiosum*. Można mylnie wywnioskować, że nowe prawo chroni jedynie męskich członków instytutów zakonnych. Jednak według kan. 606: „co się tutaj postanawia o instytutach życia konsekrowanego oraz o ich członkach, odnosi się w jednakowym stopniu do mężczyzn i kobiet, chyba że co innego wynika z kontekstu lub natury rzeczy”. Jest to przejaw uznania prawa równości obu płci w życiu i działalności Kościoła³². Odnośnie do tego przepisu, Papieska Komisja ds. Rewizji Kodeksu przyjęła zasadę *principium directivum*, według której nie należy różnicować instytutów na męskie i żeńskie, jeśli nie domaga się tego natura rzeczy lub jakaś szczególna okoliczność³³. Zakonnikiem (*religiosus*) jest zatem człowiek, który złożył

³² A. C h r a p k o w s k i, J. K r z y w d a, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II, Poznań 2006, s. 39.

³³ „Praeter preadicta principia directiva vitatur quoque in Schemate quaelibet disparitas tractationis non omnino necessaria ex natura rei vel ex peculiari quadam conditione intern Instituta vitae consecrate virorum et illa mulierum” („Communications” 9(1977), s. 56).

śluby w jakimś zakonie. Ale w kwestii nowicjuszy czy postulatów, to przysługują im niektóre prawa zakonu, ale nie są oni w ścisłym słowa znaczeniu „zakonnikami”³⁴. Zgodnie z kan. 18, ustawy ustanawiające kary, ograniczające swobodne wykonywanie uprawnień lub zawierające wyjątek od ustawy, należy interpretować ściśle. W pozostałych przypadkach winno się stosować interpretację szeroką³⁵. Według interpretacji ścisłej, członkiem instytutów życia konsekrowanego zostaje się poprzez złożenie profesji³⁶, ponieważ to na mocy złożonych ślubów osoba staje się członkiem określonego instytutu, nabywając tym samym prawa i obowiązki ustanowione w prawie powszechnym i własnym danego instytutu³⁷. Natomiast stosując interpretację szeroką, zakonnikiem zostaje się już w momencie przyjęcia do nowicjatu³⁸. Analizowany kan. 1370 podlega interpretacji ścisłej, ponieważ wchodzi w zakres kanonicznego prawa karnego, stąd pod pojęciem „zakonnik”, w kontekście ochrony przed przymusem fizycznym, nie należy uwzględniać nowicjuszy ani członków instytutów świeckich czy stowarzyszeń życia apostołskiego, chyba że przyjęli sakrament święceń. Chociaż – zdaniem T. Pawluka³⁹ – nie należy wyłączać nowicjuszy spod ochrony kan. 1370 § 3. Argumentem jest tak zwany przywilej kanonu, którym cieszyli się nowicjusze na mocy KPK/17, a co jest uwzględnione w kan. 6 § 2 obecnego Kodeksu w słowach: „jeśli kanony niniejszego Kodeksu zawierają stare prawo, winny być interpretowane z uwzględnieniem również kanonicznej tradycji”⁴⁰.

Kanon 1370 KPK/83 chroni osoby duchowne i zakonników przed wszelkimi formami czynnej zniewagi. Jest to postać kwalifikowana

³⁴ J. B a r, *Poradnik kanonicznego prawa zakonnego*, Warszawa 1986, s. 141.

³⁵ Interpretacja ścisła uwzględnia znaczenie słów w zakresie tak wąskim, jak to jest niezbędne, by słowa zachowały swój sens. Natomiast w przypadku szerokiej interpretacji uwzględnia się zakres znaczeniowy słów na tyle szeroki, by mógł zostać zachowany sens użytych słów.

³⁶ Według ścisłej interpretacji KPK/83, kan. 654.

³⁷ C h r a p k o w s k i, K r z y w d a, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. II, s. 88.

³⁸ Gdy zastosuje się szeroką interpretację normy KPK/83, kan. 646; J. K r u k o w s k i, R. S o b a n i s k i, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, t. I, Poznań 2003, s. 72.

³⁹ T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. IV: *Doczesne dobra Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, Olsztyn 1990, s. 132.

⁴⁰ Zob. KPK/17, kan. 614.

przestępstwa uregulowanego w kan. 1397, które nakłada sankcję karłą na tych, którzy popełniają przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka. Najsurowszą karą możliwą w prawie kanonicznym – ekskomunikę *latae sententiae* zastrzeżoną Stolicy Apostolskiej – ściągają na siebie ci, którzy stosują przymus fizyczny wobec Namiestnika Chrystusa na świecie – papieża. Biskup jest także chroniony poprzez surową karę interdymtu *latae sententiae* oraz suspensy *latae sententiae*, gdyby sprawcą przestępstwa był duchowny. W porównaniu z poprzednimi regulacjami, w KPK/83 przestępstwo stosowania przemocy fizycznej wobec osób duchownych i zakonników zostało najbardziej złagodzone. Obecnie jest ono zagrożone obligatoryjną sankcją karłą nieokreśloną, przy zastrzeżeniu, że czyn ma spełnić wszystkie przesłanki – musi zostać popełniony z motywu pogardy, nienawiści do wiary, Kościoła, posługi czy zadania. I mimo że przez chrzest wszyscy wierni uczestniczą w kapłaństwie powszechnym, to ochronie na mocy kan. 1370 nie podlegają wierni świeccy.

*

Kanon 1370 KPK/83 nie jest nowo wprowadzonym przepisem, wpływającym z aktualnej potrzeby specjalnej ochrony karnej osób duchownych i zakonników. Prawo kościelne przechodziło ewolucję na przestrzeni wieków, było podatne na liczne wpływy epok i filozofie, jednak często dyspozycja poszczególnych norm prawnych pozostawała taka sama. Historyczna analiza normy prawnej z kan. 1370 pozwala zrozumieć jej obecność w kanonicznym prawie karnym oraz to, dlaczego przestępstwo to było w Kościele katolickim niezmiennie surowo karane – ekskomuniką.

W *Dekrecie* Gracjana karami za przestępstwo przymusu fizycznego względem osób duchownych była proskrypcja dóbr oraz zamknięcie w klasztorze, a także anatema *latae sententiae*. Znieważenie kobiet, które swoje życie poświęciły Bogu, było według dyspozycji *Dekretu* świętokradztwem.

Papież Pius IX wydał w 1869 r. konstytucję *Apostolicae Sedis*, w której za przestępstwo przymusu fizycznego względem duchownych (kardynałów, patriarchów, arcybiskupów, biskupów, legatów lub nuncjuszy) karą była ekskomunika *speciali modo*, zarezerwowana Stolicy Apostolskiej.

W kan. 2343 KPK/17 przestępstwo użycia siły wobec osoby papieża było karane ekskomuniką *specialissimo modo*, zastrzeżoną Stolicy Apostolskiej oraz infamią, a w przypadku, gdyby sprawcą był duchowny, to nawet degradacją. Jeżeli zaatakowanym był patriarcha, arcybiskup lub biskup, sprawca zaciągał ekskomunikę *speciali modo* zastrzeżoną Stolicy Apostolskiej. Gdyby przestępstwa dokonano wobec innych duchownych i zakonników, karą była ekskomunika zastrzeżona ordynariuszowi.

Kanon 1370 KPK/83 chroni osoby duchowne i zakonników przed wszelkimi formami czynnej zniewagi. Jest to postać kwalifikowana przestępstwa uregulowanego w kan. 1397, które nakłada sankcję karną na tych, którzy popełniają przestępstwa przeciwko życiu i wolności człowieka. Najsurowszą karą możliwą w prawie kanonicznym – ekskomunikę *latae sententiae* zastrzeżoną Stolicy Apostolskiej – ściągają na siebie ci, którzy stosują przymus fizyczny wobec Namieśnika Chrystusa na świecie – papieża. Biskup także chroniony jest poprzez surową karę interdymu *latae sententiae*, oraz suspensy *latae sententiae*, gdyby sprawcą przestępstwa był duchowny. W porównaniu z poprzednimi regulacjami, w KPK/83 przestępstwo stosowania przemocy fizycznej wobec osób duchownych i zakonników zostało najbardziej złagodzone. Obecnie jest ono zagrożone obligatoryjną sankcją karną nieokreśloną, przy zastrzeżeniu, że czyn ma spełnić wszystkie przesłanki – musi zostać popełniony z motywu pogardy, nienawiści do wiary, Kościoła, posługi czy zadania. I mimo że przez chrzest wszyscy wierni uczestniczą w kapłaństwie powszechnym, to ochronie na mocy kan. 1370 nie podlegają wierni świeccy.

Genesis of can. 1370 of the Code of Canon Law of 1983

S u m m a r y

In the article has been presented genesis of crime of physical forces against clerics and religious (can. 1370). Author has analyzed punishments for this crime in Gratian's Decretum, the apostolic constitution of Pius XII (12 October 1869), the 1917 Code of Canon Law, the Schematic of the Pontifical Commission for the Revision of the 1917 Code of Canon Law and the current Code.

Historical analysis of can. 1370 allow to understand its presence in the canonical penal law, and why this offense was severely punished in the Catholic Church – punish with excommunication. But compared to the previous regulations, the penalty for the crime of physical forces against clerics and religious has been mitigated.

Translated by Agata Warmuz

Słowa kluczowe: przestępstwo przymusu fizycznego, duchowny, zakonnik, czynna zniewaga, papież, biskup

Key words: crime of physical forces, cleric, religious, insult, The Pope of Rome (the Roman Pontiff), bishop